
ПРИКАЗ КЊИГЕ ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ
ТЕРМИНОЛОГИЈА КОД СРБА У 18. И 19. ВЕКУ
(МАТЕМАТИЧКА ГЕОГРАФИЈА И КАРТОГРАФИЈА)
(Нови Сад, 2017, 546 с.)

REVIEW OF THE BOOK BY ISIDORA BJELAKOVIC
SERBIAN TERMINOLOGY IN 18TH AND 19TH CENTURY
(MATHEMATICAL GEOGRAPHY AND CARTOGRAPHY)
(Novi Sad, 2017, 546 p.)

Упркос постигнутим напорима у последње две-три деценије да се српска терминологија лингвистички детаљније истражи и опише, науци о српском језику још увек недостају филолошки добро обрађене и систематизоване терминологије разних струка, и то не само оних на плану савременог српског језика, него и оних на плану његове историје. О томе је аутор књиге *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)* Исидора Бјелаковић, професор на предмету Историја српског језика Филозофског факултета у Новом Саду, изнела свој суд у уводној речи, указавши на то да ако бисмо терминолошку проблематику сагледали из угла хронолошког рама лексике која је предмет описа, приметили бисмо да је анализи

"предстандардног лексикона српског књижевног језика у досадашњим истраживањима посвећено мало пажње" (стр. 6).

Због тога је ова студија, која се бави свестраном филолошким анализом терминологије из области математичке географије и картографије регистроване у делима научног карактера у уџбеницима писаним код Срба на руском књижевном, доситејевском и српском језику у периоду од 1783. до 1867. године од изузетне важности за изучавање нашег терминолошког система, као и историје српског књижевног језика у целини. Забележен терминолошки регистар у овој

књизи упоређен је како са ситуацијом у савременом терминолошком систему стандардног српског језика тако и са стањем у нашој средњовековној терминологији, како би се утврдило да ли је и у којој мери постојао континуитет у датим терминолошким системима.

Друштвено-политички напредак код Срба крајем 18, а пре свега у 19. веку, наметнуо је потребу за именовањем великог броја дотад непознатих и новоуведених појмова, што је подразумевало и формирање научне терминологије. Као средишњи предмет свог истраживања ауторка поставља анализу предстандардног лексикона, тематски ограниченог на терминологију из области математичке географије и картографије, регистровану у делима научног карактера (у најширем смислу) и уџбеницима писаним код Срба у периоду од 1783. до 1867. године. Анализа је спроведена удруживањем савремених лексиколошких приступа са методама дијахроних истраживања (унутрашње и спољашње компарације). Сви уџбеници и монографије објављени до 1861. године, осим *Вјечног календара* З. Орфелина (1783), који је писан на руском књижевном језику, писани су доситејевским језичким моделом. Под доситејевским типом језика подразумева се, наиме, "нижи слој славеносрпског" односно онај "народни језик" 18. и 19. века чија је основа била српска, али језик у којем су, пре свега у горњем лексичком слоју, постојали елементи рускословенске провенијенције, тзв. славенизми, али и интернационализми, као и извесне синтаксичке ненародне конструкције – остаци наслеђа црквенословенске писмености (о томе је писано у радовима А. Младеновића, П. Ивића Љ. Суботић и других истраживача). Како се наводи, овим језичким идиомом, који је добио име по свом родоначелнику Доситеју Обрадовићу, служили су се војвођански писци и Вукови савременици с краја 18. и током прве половине 19. века.

Регистрована грађа анализирана је и с обзиром на (1) порекло, (2) структуру, (3) степен ванконтекстуалне транспарентности, (4) присуство синонимије и (5) семантичког варирања како унутар терминолошког регистра тако и приликом терминологизације појединих лексема општег лексичког фонда. Истраживање је спроведено и ради утврђивања основних праваца развоја, смена, узора и, евентуално, времена стабилизације терминолошког система из ових дисциплина.

Књига обухвата четири одељка: I. Теоријско-методолошки оквир истраживања, II. Анализа, III. Речник и IV. Закључак.

У првом одељку *Теоријско-методолошки оквир истраживања* (стр. 11–35) представљена је географија као наука која се бави проучавањем појава и процеса на Земљиној површини (математичка географија, картографија, физичка географија, биogeографија, антропогеографија, економска или привредна географија, политичка географија, историјска географија, регионална географија и војна географија) и истакнуто је да се крајем 18. и почетком 19. века код нас појављују образованији појединци, попут Орфелина, Рајића, Соларића, Стојковића и других, који се активно укључују у токове европске научне мисли и објављују дела (најчешће преводног карактера) заснована на тадашњим учењима. Овај теоријски оквир уводи читаоца у аналитички део који следи, јер је у њему постављена концепција приступа предстандардном лексикону, тематски ограниченог на терминологију из области математичке географије и картографије. У њему су садржана питања попут избора грађе и формирања корпуса, где је истакнуто да је сва ексцерпирана грађа дата у посебном одељку у виду речника, који чини више од половине обима књиге. У овом одељку ауторка истиче да је о потреби српског народа за изграђеном терминологијом и термилошким речником писао још П. Соларић у свом *Кључићу* из 1804. г., а на основу предговора уџбеника А. Васојевића, објављеног пола века касније (1858). Иако је, дакле, постојала јасна свест о неопходности израде термилошког апарата, сваки покушај реализовања овог процеса имао је карактер личног, индивидуалног прегнућа, при чему ставови у погледу начина попуњавања овог система нису били уједначени – с једне стране, осећао се изразит пуризам према страном, пре свега, интернационалној лексци (П. Соларић, Ј. Дошеновић, Л. Милованов, С. Мркаљ, П. Болић, Ј. Стерија Поповић и др.), а, с друге стране, према славенизмима (вуковци), и, с треће стране, постојало је и умереније мишљење према којем страну лексику није требало замењивати домаћом по сваку цену (Стратимировић, Видаковић и др.).

У вези са научном "дискусијом" која се тичала израде националне терминологије, у књизи је, сразмерно значају који је имало у историји српске науке, заслужена посвећена посвећена Друштву српске словесности и његовој делатности на том пољу. Тадашњи професори Лицеја – Јован Стерија Поповић и Атанасије Николић, суочени са огромним проблемом – проблемом неконституисане и нестабилизване терминологије, која је углавном носила печат индивидуалног, долазе на идеју о оснивању друштва

чији би један од основних циљева био елаборација српског језика и израда јединствене терминологије. Иако је Друштво, и поред завидног успеха, касније одлучило да прекине са институционализованим радом на изради терминологије, оно није прихватило став о одбацивању славенизама, који би били публиковани, што је утицало на покретање *Гласника Друштва српске словесности*. Управо у првој свесци овог листа, не одустајући од примарне идеје, у години Вукове победе и незваничне акцептуације његовог програмског решења (1847), Јован Стерија Поповић објављује *Називословне речи израђене Дружствомъ србске словесности* (ГДСС 1847/1, стр. 1–9), са 513 понуђених термилошких решења, као и текст у којем износи своје неслагање у вези са одлуком Друштва о прекиду рада на терминологији – *Разлози о називословнымъ речма* (ГДСС 1847/1, стр. 9–16).

У другом одељку, који носи наслов *Анализа* (стр. 36–192), анализирани су термини класификовани према пореклу, на термине домаћег (*месец, месечни, ноћ, ноћни, пролетни, пролетњи, пролеће, свет*) и страног порекла, међу којима се истичу интернационализми и латинизми (*географија, меридијан* и др.). Даље, термини се у књизи деле и објашњавају према другим критеријумима:

I. Термини који одговарају савременом термилошком систему српског језика (термини забележени искључиво у стандарднојезичкој форми, термини забележени и у различитим фонетским или морфолошким варијантама, нетипичним за савремени термилошки систем српског језика, термини према којима је живео изван број еквивалената, који нису укључени у савремени термилошки систем српског језика);

II. Термини који се нису инкорпорирали у термилошки систем стандардног српског језика (термини који више не представљају појмове савремене географске науке код нас (историзми), формално једнаки, а семантички различити термини, термини који се нису задржали у језику, а према којима су се временом стабилизовале форме које нису регистроване у анализираној грађи) итд. Ауторка поред осталог закључује да је у процесу формирања и стабилизације термилошког система из области математичке географије и картографије постојало неколико принципа, хијерархијски постављених, који су утицали на фаворизовање једних и губљење других термилошких јединица.

Трећи одељак књиге носи наслов *Речник* (стр. 193–476). Речник је састављен по методологији коју је ауторка, као један од приређивача,

успешно примењивала на *Речнику славеносрпског језика*. Речи које се описују издвојене су у оквиру одредница датих на савременом српском језику, уз које су, у угластим заградама, наведене основне лексемске форме у изворним ортографским варијантама. Потом следи опис значења у курзиву и примери у оригиналној графичкој, уз навођење скраћенице извора из којег је пример црпен. Поред једночланих речи (*август, антипод, југовосток* и др.), у речнику су давани вишечлани термини попут *англијска миља, видими зреник, взора точка, движеније око себе* и др. Да би се читалац лакше снашао у сложенем речничком чланку, облици у примерима су подвучени. За историчаре језика веома је корисно навођење године појављивања термина и његових варијаната у лемском делу чланка.

У *Закључку* (стр. 477–542) су сажето представљени најважнији резултати спроведене анализе, од којих ћемо издвојити следеће. У анализираној грађи регистровано је 1114 термилошких јединица. Број термина који је у потпуности остао неизмењен од анализираног временског периода до данас релативно је мали, тек око 150 термилошких јединица. Основни механизми који су били присутни приликом конституисања термилошког система из области математичке географије и картографије код Срба у предстандардној епоси (1783–1867) подразумевали су:

- (а) позајмљивање,
- (б) термилологизацију лексема општег лексичког фонда и
- (в) креирање термина творбом, калкирањем (потпуним и делимичним) и семантичким посуђивањем.

Поред извесног броја једночланих форми, доминирају вишечлане термилошке јединице.

Ако се ситуација затечена у анализираној грађи упореди са тренутним стањем у терминологији српског језика, може се уочити да великог напретка у погледу њене унификације није било, што се можда најбоље може илустровати цитатом из чланка Н. Винавер, који је ауторки послужио као прилог закључку:

"Језичка питања у нашој земљи најчешће су ствар појединца. Питање означавања стандарда код нас ће дуго изгледати као луксуз, исто колико изгледа и језичка култура. Правила су нам сувишна, али с друге стране, морамо признати, да не постоји ауторитативно тело које би имало снагу да коригује постојеће стање. Термилошка политика коју очекујемо од важних институција за српски језик није много наклоњена строгим нормама. Принцип језичке употребе, принцип навике, принцип свих могућих дублета, преклапање облика и значења, аналогije

свих врста које нам долазе из страних језика, страхопоштовање које изазива реч страног језика – како у свему томе наметнути идеју прописаног значења и означавања?" (стр. 490).

Владан ЈОВАНОВИЋ
Vladan JOVANOVIĆ

ORCID 0000-0002-5507-2816

DOI 10.51587/2522-980X-2020-004-84-89